

SUMARI

Terres de l'Ebre, l'altra catalanitat, per Josep-Lluís Carod-Rovira	7
Introducció	17
La terra.....	19
El riu.....	25
La frontera	35
La frontissa.....	49
Els símbols	87
La nova frontera	119
De Roquetes vinc	131
Antologia de textos.....	137
Arbó (Sebastià Juan).....	139
Enric Bayerrí i Bartomeu.....	141
Josep Bayerrí i Raga.....	145
Artur Bladé i Desumvila.....	149
Josep-Lluís Carod-Rovira	153
Joan Cid i Mulet	157
Alexandre Cirici i Pellicer.....	161

Joan Fuster.....	163
Xavier Garcia i Pujades.....	165
Artur Gaya.....	167
Jesús Moncada	171
Joan Moreira.....	173
Pere Muñoz.....	175
Josep Pla	179
Antoni Rovira i Virgili	183
Lluís Salvador.....	187
Manolo Tomàs i Caubet.....	191
Ramon Vergés i Paulí	195
Bibliografia.....	199

TERRES DE L'EBRE, L'ALTRA CATALANITAT

Vagi per endavant el meu convenciment que, a partir d'ara, aquest llibre que teniu a les mans esdevindrà una obra de referència, un text imprescindible, un títol de lectura obligada per a tothom que vulgui aproximar-se a les comarques centrals del país, de la mà d'un guia singular i consistent: Xavier Vega i Castellví. Aquest flixanco que ja seixanteja, de barba serrada i tarannà obert i conversador, dotat d'una ironia intensa i combativa, ha estat professor de filosofia a l'ensenyament secundari, tota la vida. Alhora, ha assumit responsabilitats polítiques en la gestió pública, tant en l'àmbit municipal a l'àrea de cultura al seu Flix natal (1984-1992), com a nivell regional en qualitat de delegat territorial de la Generalitat, primer d'ensenyament (2004-2006) i després de cultura (2006-2010), a les Terres de l'Ebre, durant els dos governs d'esquerres. Professor de filosofia a l'Institut de Flix, d'on va ser director entre els anys 1996 i 2003, ja des de ben jove s'ha dedicat a la política i a l'activisme cultural. És membre fundador del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre i impulsor del premi d'assaig Bladé i Desumvila (1983), i ha estat editor de la revista *Fòrum* (1991-1992). Ha estudiat l'impacte del pensament alemany, especialment de Herder i Nietzsche, en el nacionalisme català i ha col·laborat en diver-

ses publicacions regionals i nacionals, com la *Miscel·lània* del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, *La Veu de l'Ebre*, *Diari de Tarragona*, *Segre*, *El Món*, *Avui*, *El Punt*, *Ateneu*, *Revista de Catalunya* o *Nívol*.

La fesomia física de les Terres de l'Ebre, vista de la mar estant, situa Flix a l'extrem nord-oriental de la regió ebrenc, dalt de tot, talment una torre de guaita, un emplaçament privilegiat des d'on Xavier Vega sembla atalaiar el seu país més proper. Aquesta ubicació singular, a 67 km de Tortosa, a 80 d'Amposta i a 110 d'Alcanar, però a només 22 de Móra d'Ebre, 28 de Gandesa i 52 de Calaceit, li donen prou perspectiva i distància com per a desplegar una mirada profunda i de conjunt sobre les Terres de l'Ebre com a unitat d'anàlisi, lluny de llocs comuns, tòpics habituals i prejudicis seculars. Més encara si tenim en compte que, també per carretera, 55 km separen Flix de Lleida, enfront dels 67 que l'allunyen de Tarragona. I que aquesta circumstància, gràcies a les noves infraestructures terrestres, ja ha modificat alguns hàbits de compra, lleure o assistència mèdica especialitzada.

Format en la disciplina filosòfica, l'autor no amaga un neguit intel·lectual permanent que l'ha dut a enriquir-se amb un bagatge quasi enciclopèdic en altres àmbits del coneixement, com ara la història, la literatura, la geografia o la cultura popular, sense bandejar, ans al contrari, l'assaig polític. Però, feliçment, el llegir no li ha fet perdre l'escriure. És, doncs, un home d'una vasta cultura, que esmola la seva visió crítica de la realitat per a expressar-la mitjançant apreciacions plenes de sensatesa, a cops a partir d'evidències inqüestionables: "Tots els rius uneixen i separen".

És, precisament, a partir d'aquesta constatació que neix *Terres de l'Ebre, frontera i frontissa*, una doble condició indes-

triable al llarg de la història, ja des dels temps més reculats, una trajectòria col·lectiva que és detalladament repassada i reviscuda per Vega, en aquesta obra. De fet, el terme *Terres de l'Ebre* apareix amb el novel·lista Sebastià Juan Arbó, el 1932, si bé no ha estat fins a temps més recents que s'ha desplegat amb tota la seva plenitud. Els primers anys setanta del segle passat, quan el benissanetà Artur Bladé i Desumvila posava en circulació el mot *ebrenc*, relatiu a persones o coses de l'Ebre català, Josep Vallverdú feia el mateix amb *Ponent*, com a sinònim de les terres que tenen la ciutat de Lleida com a referència primera i hi giren a l'entorn, mentre Llorenç Planes ideava una nova denominació per a identificar els territoris dels antics comtats del Rosselló i la Cerdanya: *Catalunya Nord*, on encara hi ha catalans que s'obstinen a ser-ho, malgrat ser tan i tan i tan absent del nostre espai comunicatiu habitual, digne de figurar només en els mapes del temps.

Era, en certa manera, la revolta de les perifèries del Principat, els territoris invisibles, sense nom, inexistents, que maldaven per trucar a la porta de la visibilitat pública i nacional. El diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans descriu el mot *perifèria* en una sola frase: “extrems o marges d'una entitat geogràfica”. I, sent l'IEC, deu tenir raó. Les perifèries no ho són, només, geogràfiques, sinó també culturals, econòmiques, polítiques, d'infraestructures, psicològiques, *mentals*, al capdavant. Les perifèries acostumen a ser conscients de la seva condició diguem-ne marginal, però el problema ve quan un país ignora que té perifèria, que sovint és el nostre cas.

Quants catalans no han estat mai a Lleida, Perpinyà, Amposta, Gandesa o Tortosa i sí que coneixen, en canvi, Bangkok, Marràqueix, Madrid, Moscou, París o Praga? Quants

no fan l'esforç, innecessari i ridículament esnob o cursi, per cert, de pronunciar *Behín*, amb l'hac aspirada, en comptes de Pequín, i en canvi són incapaços de pronunciar correctament Flix, com *guix*, en comptes de l'insòlit *Flics*, com anuncien sempre els altaveus de la Renfe? Continuen sent encara, per a massa compatriotes, un punt en el mapa amb unes temperatures més singulars que en altres indrets (més calor o més fred, o més boira o més vent) o, tirant llarg, un simple lloc de pas la visita al qual es deixa sempre per a un altre moment, que mai no arriba. Sovint, com que en desconeixen la realitat, de la quotidianitat, li mantenen penjada la llufa de la ruralitat permanent i definitiva, i un capteniment xaró que els fa somriure quan un personatge televisiu n'estrifa uns comportaments i uns hàbits de conducta ja més vells que l'anar a peu.

Vega fa una lectura sobretot política i cultural de les Terres de l'Ebre, coratjosament, sense fugir d'estudi a l'hora de prendre partit per la catalanitat inqüestionable d'aquestes terres. Una catalanitat, però, que té els seus propis senyals d'identitat, el seu accent, els seus colors, els seus paisatges i que es commou i cohesionava davant certs estímuls que, al centre i al nord del Principat, potser passen desapercibuts o tenen menys força, simplement perquè en disposen d'altres de propis, menys vius o inexistents a l'Ebre. Alhora, denuncia certes actituds de simple provincianisme mental, intel·lectual i cultural, que acostumen a anar de bracet d'un antibarcelonisme, que, històricament, sempre ha estat una fórmula fàcil de disfressar l'anticatalanisme, tot abraçant un espanyolisme intel·lectualment subsidiari, de genuflexió davant el poder i interessat pels beneficis materials o personals assolibles amb aquest capteniment. I no és pas que no existeixi, avui encara, una visió barceloninocèntrica de la catalanitat, precisament.

És innegable el pes històric de Tortosa, amb la gran ascendència en tots els àmbits de la vida per part del seu bisbat. El mateix terme municipal de la capital del Baix Ebre era fins fa poques dècades el més gran del país i un dels més extensos de tot l'estat, doble circumstància que afavorí certes pretensions de capitalitat regional, com a mesura eficaç d'aïllament del territori del seu entorn nacional natural. Per això Vega proposa de distingir entre *tortosisme*, com a estima legítima cap a les coses de la ciutat, i *tortosinisme*, la ideologia conservadora, antibarcelonina i anticatalana, on s'ha refugiat durant tantes dècades el caciquisme local, tot alimentant l'aspiració provinciana d'esdevenir la *quinta província* del Principat, sobre la base de la coneguda sentència *ni catalans, ni valencians, tortosins*, la millor demostració de la impossibilitat d'alçar fronteres identitàries i mentals entre una mateixa gent, a nord i a sud.

Fins ara, amb l'excepció, recentíssima i encara no plena, del fet casteller o la calçotada, tots els referents col·lectius, les icones nacionals de l'imaginari català, pertanyen exclusivament a la Catalunya Vella, talment com si aquest fos no sols el territori més nacional, sinó l'únic digne pròpiament d'aquest nom. A més de la capital, Barcelona —i sort en tenim com a nació, d'altra banda, de disposar d'una capital així— Catalunya és Montserrat, la plana de Vic i l'Empordà tot l'any, la Cerdanya i el Montseny a l'hivern, la Costa Brava i el Pi de les Tres Branques a l'estiu i la sardana, el Turó de l'Home, el Puigmal i gairebé prou. És significatiu que, el 4 de gener de 1902, quan s'estrena al Liceu la primera òpera catalana sobre mites catalans, amb llibret basat en una trilogia de Víctor Balaguer, la música és del tortosí Felip Pedrell i el títol de l'obra *Els Pirineus* i en italià, com era habitual a l'època...

De vegades fa l'efecte, fins i tot, que, per a alguns catalans, Catalunya s'acabi a Sitges —saltant, això sí, per damunt del Baix Llobregat— i a la Panadella. Potser, després d'aquesta obra de Xavier Vega, algú s'animarà a escriure'n una altra sobre la frontera simbòlica, mental, existent encara entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, una frontera en la qual el paper de frontissa és protagonitzat per la regió del Penedès i l'Anoia. Els paisatges literaris de l'ànima són barcelonins, empordanesos, pirinencs o de la Costa Brava, però l'Ebre no hi té encara una presència ni suficient, ni normalitzada. Hi ha una simplificació paorosa de la catalanitat referencial, reduïda a un àmbit limitat, a la qual costa molt d'imaginar també, com a elements propis de la catalanitat, amb categoria de simbòlics, el Montsec o el Montsant, els Ports o el Delta, la jota o la boira de Ponent. Però, tanmateix, la Catalunya real no és només la del *nosaltres*, *nosatres* o *nosatros*, sinó també la del *naltros*, el *natros* o el *naltres*, per dir-ho d'alguna manera...

Les coses van canviant, certament, però no han estat pocs els personatges ebrencs, sobretot en l'àmbit de les arts escèniques, que per tal de triomfar han hagut de sacrificar la seva fonètica originària i emmotllar-se a un català estàndard central, en el qual no hi havia cabuda per al seu accent identificador. Heus aquí una pràctica que contrasta amb la situació d'altres llengües veïnes com l'espanyol, on la presència i la convivència dels diferents dialectes (castellà, andalús, canari, mexicà, veneçolà, argentí, etc.) és habitual i quotidiana en els mitjans de comunicació audiovisuals, circumstància que no provoca estranyesa i que en facilita la comprensibilitat mútua.

El poder (polític, econòmic, comunicatiu, de les indústries culturals) sempre ha estat cosa de la Catalunya Vella i

ha residit, generalment, en noms i famílies barcelonines, de classe alta i llinatges catalans que es remunten a Jaume I, tirant curt. A tot estirar, el poder i els símbols es mouen entre Barcelona i Girona i para de comptar. Fa vuitanta anys, la gent de Ponent presidia la Generalitat. Avui, però, si hom és de Ponent, sigui home o dona, de dretes o d'esquerres, tant se val de quin partit o coalició, sap que el màxim càrrec institucional a què pot aspirar a la seva vida és el de titular del Departament d'Agricultura. Però si hom és de les Terres de l'Ebre, no ignora que les possibilitats de seure a la sala de govern de la Generalitat, si no és que s'aprofita una visita turística al Pati dels Tarongers, són més remotes. De fet, de 1931 ençà, només ha tingut aquest privilegi una sola persona: l'ampostina Marta Cid, al llarg de dos anys, com a titular de la cartera d'Ensenyament. Decebedor, dissuasiu i ben poc nacional, francament.

En qüestió de no gaires anys, el país ha passat a comptar amb una nova realitat identitària, que és l'ebrenca, una identitat que s'ha forjat des de la reivindicació, amb la reivindicació i gràcies a la reivindicació, en unes terres on l'ombra de la guerra civil continua sent allargada sobre les consciències de la gent i l'impacte de la batalla de l'Ebre encara present físicament en tants indrets, realitats que expliquen pors, silencis i timideses durant tant de temps. La consciència de pertinença a les Terres de l'Ebre s'ha estès, ha crescut i ha madurat de manera paral·lela a la defensa del territori. I ho ha fet contra els intents reiterats del govern espanyol, amb la complicitat dissimulada o no de certes forces polítiques espanyoles i catalanes, de promoure un transvasament del riu que podria significar la mort assistida de la regió. Les Terres de l'Ebre han reviscolat plenament quan han començat

a demostrar que el crit *L'aigua és vida, NO al transvasament*, no era una simple consigna de carrer, sinó una convicció que havia arrelat al cor, al cap i a la butxaca de la gent. Del 2000 ençà, el blau i el nus de la Plataforma en Defensa de l'Ebre s'ha imposat al territori i també a la consciència de la majoria de catalans, fins al punt de modificar actituds pusil·lànimes de certs partits i de tantes individualitats, ça i lla. Són interessants a aquest respecte les consideracions sobre el pes i el pòsit del carlisme i del marcel·linisme a l'hora d'entendre la formació d'una ideologia popular de masses, capaç d'acollir sota un mateix sostre classes, ideologies i creences distintes.

La noció de *Terres de l'Ebre* significa, certament, el desbordament del tortosinisme històric, d'un provincianisme de dretes i carrincló, en definitiva la superació de certs plantejaments territorials i divisions administratives que no tan sols van contra la història, sinó avui també contra la voluntat de la població ebrenca. En aquest sentit, és de justícia recordar el caràcter capdavanter del conseller Max Cahner, la seva clara visió nacional del territori, establint una primera delegació cultural del Govern de la Generalitat, a la primera legislatura del Parlament de Catalunya després del franquisme, a les Terres de l'Ebre, amb seu a Tortosa. En l'actualitat, tanmateix, sense menystenir en absolut el pes històric i la influència pública de la capital religiosa d'aquestes terres, s'ha passat a una realitat més policèntrica, en la qual altres poblacions exerceixen també unes certes funcions de capitalitat per a molts municipis, en distints punts de la regió.

Tot i el manteniment de dèficits gravíssims en l'àmbit de les infraestructures del transport i la comunicació, inconcebibles en un país modern a principis del segle XXI, les Terres de l'Ebre han recuperat un cert orgull de pertinença, una

valoració positiva dels seus trets culturals identitaris (jota, fogueres de sant Antoni, cultura de l'arròs, bous, bandes de música) que ja mereixen l'atenció i l'interès de la resta del país. La feinada desplegada pel grup Quico el Cèlio, el Noi i el Mut de Ferreries ha estat immensa en la recuperació i dignificació d'algun d'aquests trets, dels quals més d'un té continuïtat vital més enllà del Sénia, cap al País Valencià. És així que la noció de *cruïlla dels Països Catalans* pot tornar a ser realitat per la voluntat i la quotidianitat, recollint aquella tradició fragmentària que ja té precedents significatius en el Pacte de Tortosa (1869) signat pels republicans federals dels territoris de l'antiga corona d'Aragó o, més ençà, el Congrés de Cultura Catalana (1976), que en configurà i popularitzà la idea. Una mirada distinta, de més proximitat sobre l'Aragó, deu constituir també un altre tret característic d'aquesta regió, més enllà de l'evidència de la connexió natural en aspectes bàsics amb el País Valencià.

Es pot dir que, el 25 de febrer de 2001, la percepció de les Terres de l'Ebre a la resta del país va conèixer un punt d'inflexió. Aquell dia, més de tres-centes mil persones van recórrer els carrers de Barcelona, manifestant-se contra el transvasament i el model de desenvolupament a què es condemnaven aquells territoris, un model allunyat de les necessitats econòmiques, industrials i turístiques que, realment, li convenien, acompanyat d'infraestructures adequades i serveis públics de qualitat. Aquell dia, l'Ebre deixà de ser cosa només dels ebrencs per a esdevenir patrimoni i valor comú de tots els catalans, és a dir, d'interès nacional. Personalment recordaré sempre l'impacte de la banda de música de Miravet, tocant "Els Segadors", al pla de la catedral. Potser en ben poques altres ocasions, l'himne havia esdevingut tan realment i emo-

tivament *nacional* com en aquella diada reivindicativa. Un segon moment a destacar és l'11 de setembre de 2014 quan, amb motiu de la cadena humana independentista convocada per l'ANC, milers de catalans d'altres indrets van desplaçar-se als trams de l'Ebre per a cobrir-hi la presència d'assistents que el pes demogràfic del sud del Principat no podia garantir. Va ser un gest, novament, de solidaritat nacional que permeté el coneixement d'aquella part del país a molts catalans que mai no hi havien estat, molts dels quals van tornar-hi després en unes altres condicions, per a fruitar del plaer de la descoberta d'uns paisatges i una gent amb tanta personalitat.

El text de Xavier Vega té l'encert d'anar acompanyat d'una antologia d'una vintena de textos diversos, pertanyents a autors majoritàriament ebrencs, on es reflecteix la seva distinta visió sobre la identitat de les Terres de l'Ebre, el seu present i el futur desitjable. És una magnífica aportació que completa així el llibre escrit per qui és avui un dels intel·lectuals més sòlids de les Terres de l'Ebre i, doncs, del país. Amb erudició, claredat expositiva i, en certs moments, uns batecs lírics que n'amaren la descripció dels paisatges humans, l'autor ha escrit una obra magnífica, necessària i, d'ara endavant, també útil. Gràcies a ell, qualsevol lector ha de tornar a sentir, com a seus, noms com ara Cristòfol Despuig, Francesc Vicenç Garcia —el *Rector de Vallfogona*—, Marcel·lí Domingo, Felip Pedrell, Joan-Baptista Manyà, Sebastià Juan Arbó, Artur Bladé i Desumvila i Jesús Moncada, al costat de tantes altres biografies que honoren qualsevol cultura i qualsevol país.

Josep-Lluís CAROD-ROVIRA
Director de la Càtedra sobre Diversitat Social
de la Universitat Pompeu Fabra

INTRODUCCIÓ

Hi ha un vell acudit jueu, que podria passar per català: un home entra en una sastreria per fer-se un abric, però té un pressupost tan migrat que el sastre només li pot oferir una armilla. “D’acord —diu—, faci’m l’armilla, però que sigui ben llarga, ben llarga, i amb mànigues.” Aquesta és una mica la història d’aquest llibre: l’amic Carod-Rovira em va demanar un article sobre les Terres de l’Ebre per a la revista *Diversia* de la Càtedra de Diversitat de la UPF, que dirigeix amb tanta solvència, i quan el mal ja estava fet, em va animar a reincidir i allargar-lo per fer-ne aquest llibre. Vull agrair-li l’ocasió que em va donar per pensar llargament en el tema. Perquè, encara que el lector pugui pensar que no n’hi van tants, a la colla, aquest és un llibre molt pensat i, sobretot, és un llibre molt gaudit en la seva escriptura. En aquest punt he d’agrair l’interès que hi han posat Joana Soto, en concedir-me tot el temps necessari, i la Carme Vidalhuguet, que es mou tan dignament en un món editorial orientat, cada cop més, cap al sector de la literatura de gasolinera i supermercat.

Aquest és un dels llibres possibles sobre les Terres de l’Ebre. Probablement difereix del que podria escriure un economista rapitenc, un historiador tortosí, un geògraf amposít, un antropòleg gandesà —o les seves respectives homòlo-

gues—, en lloc de fer-ho un filòsof flixanco, com és el cas. I segur que és diferent del que escriuria algú de qualsevol altre indret de Catalunya o del planeta. No es tracta només d'una qüestió geogràfica, derivada de ser en un lloc concret al mapa, sinó que també és gnoseològica, pel fet de situar-me, també a nivell mental, al límit de l'extraterritorialitat, com diria Steiner, en la mesura que la vella filosofia sospita que l'expressió "ciències humanes" és gairebé un oxímoron. De manera que és des d'aquesta doble situació excèntrica —que en realitat amaga una doble centralitat— que convido el lector a compartir el meu apassionant viatge a través de *l'Íber Potamós* dels antics grecs, quan els perses de la Moncloa encara no han pogut assecar-lo.

LA TERRA

“A l'altra banda de l'Ebre” és una expressió que es va emprar repetidament —encara— a l'apassionant campanya de les eleccions al Parlament de Catalunya del 27-S de 2015.¹ Per als qui tenen nocions elementals de geografia, haurem d'aclarir que no es referia a tot un seguit de pobles catalans que, alfabèticament, van des d'Alcanar (on és nascut Germà Bel) fins a Xerta (on va nèixer Carme Forcadell), fins a abastar dues comarques senceres i la meitat de dues més, sinó que al·ludia a les vastes i belles terres d'Espanya, com si el nostre gran riu fos una mena de Río Grande.² La desafortunada expressió, que incomodava tant Antoni Rovira i Virgila i Artur Bladé i Desumvila,³ va fer fortuna ja fa més de dos mil anys,

1. Només en el primer dia de campanya, citarem el candidat Rabell, de Catalunya Sí que es Pot, i la candidata Arrimadas, de Ciutadans/Ciudadanos. Però qui demostrava la més absoluta desorientació fluvial va ser Íñigo Errejón, de Podemos, el segon dia, en afirmar a Tortosa que “hay gente escuchando a los catalanes al otro lado del Ebro”; no sabem si ens escoltaven des del barri de Ferreries, des de Roquetes o des de Madrid, que, per cert, està situat a l'altre costat de l'“otro lado”.

2. A la xarxa podem trobar una pàgina de Facebook molt interessant, que té el noble propòsit de redimir de l'error els indocumentats: <https://ca.es.facebook.com/SocCatalaDeLaltraBandaDeLEbre>.

3. “La tal expressió —diu Bladé— era, és i serà, mentre encara es digui, un tort infligit gratuïtament, per ignorància o manca de reflexió, a més d'un centenar de milers de catalans”, i recorda que “Rovira i Virgili, per tal d'esmenar l'errada de què hem parlat, proposava de dir *més enllà del Cinca*” (*Obra completa*, 3, pp. 263-264).

i s'ha mantingut incombustible en un arc temporal que va des de l'historiador romà Tit Livi⁴ fins a l'escriptor i director teatral egarenc Sergi Belbel.⁵

Les misterioses Terres de l'Ebre constitueixen una entitat territorial i administrativa molt recent, situada al centre dels Països Catalans.⁶ Tot i que neix amb el segle XXI, amb aquest nom tan poètic⁷ designem la part d'un tot molt antic, la poderosa diòcesi de Tortosa, establerta al principi del segle IV, en temps de Dioclecià. A més de les comarques de la regió actual —la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Baix Ebre i el Montsià—, fins a mitjan segle passat abastava també les del Priorat, el sud del Segrià, el Matarranya, el Maestrat, els

Per la seva banda, Carod-Rovira recorda que “la inexactitud d'aquesta denominació ja va ser advertida, fa anys, per Rovira i Virgili, que la qualificava de ‘disbarat geogràfic’ i recordava com l'Ebre, per a la nostra terra, ‘no és un riu fronterer, sinó un riu interior’”. Vegeu *El futur a les mans*, p. 158. A les pàgines 157 a 163 hi ha una magnífica síntesi de la qüestió que ens ocupa, naturalment, exposada des de la perspectiva del 2003.

4. Tit Livi empra diverses vegades expressions equivalents a “més enllà de l'Ebre”, com “trans Hiberum” o “ultra Hiberum”: “Et omnia trans Hiberum praeter Saguntinos Carthaginensium erant”, llegim a TIT LIVI: *Ab Urbe Condita*, XXI, 5,17. Vol. III (llibres XXI-XXV). I també amb referència a Sagunt, aliada de Roma, parla de “civitas ea longe opulentissima ultra Hiberum fuit” (AUC, XXI, 7,2).

5. Belbel va deixar anar la perla “allà passat l'Ebre” al programa radiofònic Versió RAC1, de Toni Clapés, el 25 de setembre de 2014.

6. El dissortat Estatut de 2006, mutilat mortalment pel Tribunal Constitucional l'any 2010, introdueix la divisió territorial de Catalunya en vegueries. L'estiu del 2011, el Parlament aprovava la Llei 30/2010, del 3 d'agost, impulsada pel darrer govern catalanista i d'esquerres, que establia les set vegueries, entre les quals, la de les Terres de l'Ebre. Però el següent executiu, presidit per Artur Mas, va decidir impulsar una moratòria en aplicació de la llei, en espera que l'Estat canviés la normativa sobre les províncies i les diputacions, per tal de no duplicar administracions. No cal dir que els diferents governs de Rajoy, en la seva línia habitual de desídia i menyspreu en relació amb els temes que afecten Catalunya, no han modificat la norma, de manera que, *de iure*, les Terres de l'Ebre no existeixen.

7. El nom procedeix del títol de la novel·la de Sebastià Juan Arbó, publicada a Proa el 1932.

Ports de Morella i la Plana de Castelló. Cristòfol Despuig ho explicava així, el 1567: “Té la diòcesi tan estesa que és de llargària de trenta llegües catalanes o més, perquè comença en una vila que es diu Maials, a dos llegües del Segre, i arriba fins a Almenara, a cinc llegües de València, i també entra en Aragó”.⁸

Com indica el seu nom, és un territori vertebrat al voltant del riu, el més cabalós de la península Ibèrica i el tercer de la Mediterrània, després del Nil i el Roine. Fins a mitjan del segle passat, abans de la construcció dels embassaments de Flix (1948), Ribarroja d'Ebre (1969) i Mequinensa (1966), tenia un cabal molt irregular, amb un volum diari mitjà de 505 m³/s, crescudes de fins als 15.000 m³ i estiatges per davall dels 50 m³. Actualment està molt regulat i són altament improbables les grans riuades catastròfiques com les de 1907 i 1937, que feien bo el refrany que tradicionalment s'ha dit entre Fraga i Sant Jaume d'Enveja: “A la vora del riu/ no t'hi facis (o faces, o faigues, o faigos) lo niu”.⁹ El seu cabal mitjà és d'uns 350 m³/s que, amb les crescudes primaverals i tardorals, pot assolir els 5.000 m³ i, amb els estiatges, baixar dels 50 m³. Qualsevol persona ebrenca que depassi els 70 anys pot tenir plena consciència de la minva dramàtica que ha experimentat el riu, en un període que és ínfim en una

8. DESPUIG, Cristòfol. *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, p. 70.

9. La llegendària avinguda de la tardor de 1907, que apareix novel·lada cap al final de *Terres de l'Ebre*, la gran obra d'Arbó, encara és viva a la memòria ebrenca. Vegeu CURTO HOMEDES, Albert: “La riuada de 1907”. *La Riuada*, 29. L'autor, director de l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, hi va organitzar una notable exposició per commemorar-ne el centenari. Les notícies que en tenim de fonts de Flix, Móra d'Ebre i Tortosa apunten que del 21 al 23 d'octubre el riu va créixer entre vuit i deu metres per damunt del seu nivell habitual, amb vint-i-nou víctimes mortals i alguns centenars de cases derruïdes al llarg del tram català de l'Ebre.

escala geològica, ja que, *grosso modo*, dels 20.000 hm³/any del 1970 hem baixat fins als 10.000 hm³/any del 2000. Són dades¹⁰ que evidencien la pèssima gestió de l'aigua que fa l'Estat, sempre d'esquena a les necessitats i demandes de la gent del nostre país i, sobretot, del Delta, en franca regressió per manca dels al·luvions que resten sedimentats als fons dels pantans.

La desembocadura al Delta determina uns espais d'una gran bellesa i biodiversitat, que s'estenen uns vint-i-set quilòmetres d'oest a est, des d'Amposta fins a l'extrem de Buda, mentre que de nord a sud, entre l'Ampolla i la punta de la Banya hi ha uns trenta quilòmetres. A Deltebre i Sant Jaume d'Enveja hi ha una dita popular a propòsit de les constants variacions que tradicionalment hi ha hagut a l'aiguabarreig: “anar més perdut que el barquet del sabó”, perquè quan arribava el vaixell de Mallorca per recollir les cendres de l'herba saponària, molt riques en sosa, de vegades havia d'entrar i sortir per diferents boques fins a trobar el camí. Aquesta és la raó per la qual, al llarg dels segles, la millor comunicació amb l'exterior d'aquells marjals selvàtics era la marítima, a causa de les dificultats de transitar per un terreny pantanós, cobert per una vegetació ufanosa, sense camins i sense referències fiables.

Ara com ara, constitueix una de les zones humides més interessants de la Mediterrània occidental, declarada parc natural l'any 1983, amb uns ambients verges que conviuen amb les zones humanitzades, el paisatge deltaic i el bosc de

10. PRATS, Narcís; IBÁÑEZ, Carles: *Avaluació crítica del Pla Hidrològic Nacional. Proposta per a una gestió sostenible de l'aigua del Baix Ebre*. IEC. Secció de Ciències Biològiques, Barcelona, 2003.

ribera amb l'horta i els arrossars, la gent —els pagesos i els turistes— amb la natura exuberant. Un altre parc natural, el del massís dels Ports, forma part d'una vasta zona de 800 quilòmetres quadrats de serres, pics, cingles i vallades, a cavall entre Catalunya, Aragó i el País Valencià, que s'estén per les comarques del Baix Ebre, el Matarranya, la Terra Alta, el Baix Maestrat i el Montsià. Al tossal del Rei, un túmul marca el punt de partió dels tres regnes de la Corona d'Aragó i recorda que, sota la superficial divisió administrativa, hi ha una mateixa gent d'una mateixa cultura que ha compartit una història comuna, sovint marcada per la tragèdia.

Des d'una perspectiva (pre)històrica ens referim al territori de l'antiga Il·lircavònia, la nació ibera que abastava des de Mequinensa fins a Sagunt, documentada cap a l'any 70 per Plini el Vell,¹¹ el gran historiador, viatger i governador d'Hispania que fou amb August.¹² A banda de la llegendària ciutat d'Hibera, situada al tram final del riu —i amb una

11. PLINI: *Natural History / Naturalis Historia*. III, 4,21, vol. 2. Parla literalment de la “regio Il·lirgaonum”, travessada per l'Hiberus, el gran riu navegable que dona nom a tota la Península, ja des de l'època grega: “quem propter universam Hispaniam Graeci appellavere Hiberiam”.

12. Als volts de 1914, Bosch Gimpera es referia als il·lircavons com les tribus veïnes dels ilergets i els cossetans, segons recull Francesc Carreras Candi a *La navegació al riu Ebre*, pp. 83-88. La identificació de les seves terres amb els dominis de l'antiga diòcesi de Tortosa arrenca amb l'historiador Enric Bayerri i Bartomeu, ideòleg del tortosinisme ultramuntà i protegit del gran cacic Joaquim Bau, qui va sufragar la seva monumental, erudita i caòtica *Historia de Tortosa y su comarca*, en nou volums. El tema apareix al tom IV, pp. 577-757. Amb més concreció i fonament ho tracta el també historiador —i notable poeta— Jesús Massip a *La gestació de les Costums de Tortosa*, pp. 35-40, on, a més, recull unes paraules de Juli Cèsar (*De Bello Civile*) sobre les tropes il·lircavones que participen a la guerra contra Pompeu i que ens permet conèixer mínimament la seva organització política: “Transit etiam cohors illurgavonensis ad eum cognito civitates consilio” (Havent enllestit el pont sobre el Segre); rep el suport d'una cohort d'il·lircavons, tan aviat com han conegut la decisió de l'assemblea tribal (p. 36).

localització que es disputen Tortosa, Amposta i Sant Carles de la Ràpita—, els ilercavons tenien viles com Intíbili (Sant Mateu?), Cherronesus (Peníscola?) i Osikerda (Xerta?) i van deixar interessants jaciments arqueològics, com els de Sant Antoni de Calaceit, els Castellans de Cretes, el Coll del Moro de Gandesa, els Castellons de Flix, Sant Miquel de Vinebre, el Castellet de Banyoles a Tivissa, el Castellet de la Roca Roja de Benifallet, la Moleta del Remei d'Alcanar, el Puig de la Nau de Benicarló o el Puig de la Misericòrdia de Vinaròs.¹³ Al segle IV de la nostra era, i a partir d'antics periples masaliotes, el poeta i geògraf Aviè (Rufus Festus Avienus) parla dels grans recursos de què disposen aquests paratges per la fecunditat de la terra, que permet tant el conreu del blat i de la vinya com la cria de bestiar, així com la intensa activitat d'intercanvis a través del riu,¹⁴ ja consignada per Plini, que remarcava la riquesa del seu comerç fluvial (“Hiberus amnis, navigabili commercio dives”).¹⁵

13. GENERA I MONELLS, Margarida: *L'Ebre final: del Paleolític al món romà*. Cooperativa Gráfica Dertosenense, Tortosa 1991. També: NOGUERA, Jaume: *Ibers a l'Ebre*. X Premi d'Assaig Artur Bladé i Desumvila. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Flix, 2002.

14. AVIÈ: *Ora marítima*, versos 499-503: “(...) gazeae incolarum maxime memorabiles,/ per orbis oras: namque praeter caespitis/ facunditatem, quae pecus, quae palmitem/ qua dona flavae Cereris educat solum,/ peregrina Hiberò subveuntur flumine”. Aquesta part de l'obra ha estat profusament comentada des que, el 1922, Adolf Schulten, arqueòleg de l'escola imperial prussiana, publicà l'edició crítica del text gràcies a una beca de l'Institut d'Estudis Catalans. Els estudis d'E. Bayerri, R. Miravall, F. Parreu, J. Diloli, M. Llorens o M. Valldepérez han intentat escatir la possible relació entre Hibera Iualia Ilercavonia i Dertosa.

15. PLINI, *op. cit.*

© dels textos: Xavier Vega i Castellví, 2017
© del pròleg: Josep-Lluís Carod-Rovira, 2017
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2017
Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: març del 2017
ISBN: 978-84-9975-842-8
DL 37-2017
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat
-♣ imprès a **lleida** ▶-

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreueu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.